

JOKŪBAS ŠIMKEVIČIUS (1775–1818) – GYDYTOJAS, VISUOMENININKAS, FILANTROPAS

JOKŪBAS ŠIMKEVIČIUS (1775–1818) – AS A PHISICIAN, PUBLIC MAN AND PHILANTROPIST

Libertas Klimka

Lietuvos edukologijos universitetas

Lithuanian University of Educology

SANTRAUKA

Straipsnyje apžvelgiama žymaus Vilniaus mediko Jokūbo Šimkevičiaus (1775–1818) mokslinė ir visuomeninė veikla. J. Šimkevičius – pirmųjų modernių teorinės ir praktinės chirurgijos (1806 m.) bei vaikų ligų (1810 m.) vadovėlių autorius; jis yra kaulų lūžių chirurginio gydymo, vaikų chirurgijos, ortodontologijos pradininkas tiek mūsų krašte, tiek tuometėje Rusijos imperijoje. J. Šimkevičiaus veikalą apie girtuoklystę (1818 m.) reikėtų laikyti XIX a. viduryje kilusio blaivybės sąjūdžio Lietuvoje pirmtaku. Jo moksliniams tekstams būdingas aštrus socialinis tonas, teigiantis Apšvietos epochos žmogaus poziciją. Visuomeninė gydytojo veikla, pasireiškusį garsiosios „Nenaudėlių“ draugijos įkūrimu ir satyrinio laikraščio „Grindinio žinios“ leidyba, brandino krašte liberalias ir švietėjiškas idėjas, antibaudžiavines ir patriotines nuostatas. Apskritai Jokūbo Šimkevičiaus darbai išreiškė tuometės krašto šviesuomenės lūkesčius ir viltis, o mokslo sferose atspindėjo Vilniaus universitete išaugintą intelektualinių pajėgų efektyvią raišką.

ĮVADAS

Mokslas – kultūros žiedas, intelektualinio, kūrybinio ir ekonominio krašto potencialo gražiausia raiška. Net ir netekusi valstybingumo tauta išlieka matoma pasaulio bendrijoje savo sūnų mokslo ir meno darbais. Daugeliu mokslo istorijos faktų Lietuva turi pagrindo didžiuotis, tačiau plačiajai visuomenei jie menkai nežinomi. Čia vertėtų prisiminti romėno Cicerono žodžius, kad tautos, nežinančios savo istorijos, yra tarsi vaikai. Posakis tinka ir mokslininkų bendrijai: nepuoselėjant istorinės atminties, sunku atsikratyti menkavertiškumo komplekso arba, atvirkščiai, pernelyg sureikšminami savieji darbai, neįdėdami tikrosios vietos mokslo raidoje. Išmanant mokslo istoriją, geriau matomos ateities perspektyvos ir teisingiau pasirenkamos plėtros kryptys. Apskritai istorinis akiratis formuoja tautinę tapatybę, kuri įgalina darbuose jausti tvirtą moralinį pagrindą po kojomis. Istorine visuomenės atmintimi būtina rūpintis visokeriopa...

Važiuojant senuoju pašto traktu iš Utenos į Zarasus, kairėje kelio pusėje netoli Daugailių sušmėžuoja Taukelių kaimo sodybos. Kiek atokiau nuo kelio – kuplus beržų guotas – senosios dvaro kapinaitės. Jose begriūvanti mūrinė dvarininkų Kozielių šeimos koplyčia – mauzoliejus. Greta jos tautodailininko S. Karanausko išskobtas ažuolinis stogastulpis paminklas čia palaidotam Jokūbui Šimkevičiui, išskirtinio talento ir visuomeniškumo gydytojui. Jo

atminimo įamžinimu 1979 m. pasirūpino Utenos rajono kraštotyrininkai ir centrinė ligoninė. Vis dėlto J. Šimkevičiaus vardas šiandien mažai kam žinomas. Išsamesnių jo gyvenimo, veiklos ir darbų tyrinėjimų nėra. Išsakytos tik medicinos istorikų mintys apie kai kuriuos šio kitados garsaus gydytojo ir mokslininko veiklos aspektus. Teigiama jį buvus kaulų lūžių operacinio gydymo pradininku Rusijos imperijoje, pirmojo pediatrijos vadovėlio autoriumi, blaivybės sąjūdžio iniciatoriumi; sėkmingai vadovavus Vilniaus medicinos draugijai [1–4].

Vilniaus universiteto istoriografas J. Bielinskis taip charakterizuoja Jokūbą Šimkevičių: tai žymus XIX a. pirmojo ketvirčio medicinos mokslininkas, reto padarumo gydytojas praktikas, nuoširdus labdaris, neišsemiamo sąmojaus ir gyvybingumo žmogus [5]. Gydytojas išties buvo pasiekęs profesinės karjeros aukštumas: medicinos ir chirurgijos bei filosofijos ir laisvųjų menų mokslų daktaras, caro Aleksandro I leibmedikas, Paryžiaus emuliacijos ir galvanizmo, Peterburgo medicinos akademijos, Varšuvos karališkosios mokslo mylėtojų draugijų narys, Vilniaus medicinos draugijos prezidentas, Vilniaus universiteto garbės narys, Savičiaus ligoninės Vilniuje vyriausiasis gydytojas [6].

Šiame straipsnyje daugiausia apžvelgiama visuomeninė Jokūbo Šimkevičiaus veikla, brandinusi krašte liberalias ir švietėjiškas idėjas, antibaudžiavines ir patriotines nuostatas.

1 pav. Jokūbas Šimkevičius (1775–1818)

BIOGRAFINĖS ŽINIOS

Jokūbas Šimkevičius gimė 1775 m. liepos 3 d. Žemaitijoje, Raseinių apskrityje. 1796 m. įstojo į Vilniaus universitetą, tuomet vadintą Vyriausiąja Lietuvos mokykla, pradedančią rudens semestrą po metų pertraukos, daugeliui studentų ir profesūros dalyvavus T. Kosciuškos vadovaujamo sukilimo mūšiuose. Krašto valdymo struktūrose buvo atliekama daug pertvarkymų, siekiant įtvirtinti rusų valdžią. Tačiau universitetas dirbo dar pagal Edukacinės komisijos nubrėžtas gaires. Medicinos studijos vykdavo Fizikos kolegijoje, bet nuo 1797 m. medikai universiteto struktūroje jau buvo išskirti į atskirą skyrių (fakultetą). J. Šimkevičius universitete gavo tikrai gerą profesinį parengimą; jam dėstė garsūs to meto profesoriai: J. A. Liobenveinas – anatomiją ir fiziologiją, J. Langmajeris – patologiją, F. Špitznagelis – gamtos istoriją, M. Renjė – teorinę chirurgiją, J. Briotė – praktinę chirurgiją, J. O’Konoras – terapiją ir klinikinę mediciną, A. Sniadeckis – chemiją ir farmaciją, A. Matusevičius – akušeriją, S. B. Jundzilas – botaniką ir farmakopėją [7]. Studijos buvo nelengvos, tačiau įdomios. Tik to laiko labai stigo, nes J. Šimkevičius privalėjo pats ir pragyvenimui užsidirbti. Vertėsi daugiausia privačiomis pamokomis, kol atsitiktinai pasisėkė įsidarbinti raštinėje. Universiteto medicinos skyriaus dekanas prof. J. A. Liobenveinas 1802-06-26 išduotas pažymėjimas rodo, jog Jokūbas Šimkevičius 1802-05-28, atsakęs į pateiktus klausimus iš bendrosios medicinos, fakulteto tarybos vienbalsiai buvo pripažintas vertu „medicinos ir chirurgijos laurų“. Matyt, universitete įgytos žinios buvo gana fundamentalios, nes jaunasis gydytojas labai sparčiai ėmė kopti profesinės karjeros laiptais. Trumpos

stažuotės Paryžiuje metu J. Šimkevičius įgijo mokslų daktaro laipsnį ir teisę vadintis imperatoriaus leibmediku. Jo mokslinio darbo tema, deja, nėra žinoma.

1805 m. Vilniaus gydytojai susibūrė į vieną pirmųjų to meto Rusijos imperijoje Medicinos draugiją. Jos organizavimo darbuose tarp 15 aktyvistų dalyvavo ir J. Šimkevičius [8]. Draugijos veikla buvo labai reikšminga medicinos mokslo plėtrai, medikų kvalifikacijai kelti, apskritai sanitarijam švietimui plisti Lietuvoje [9]. Jokūbas Šimkevičius vėliau buvo išrinktas ir šios draugijos pirmininku.

Mokslininko, gydytojo praktiko ir rašytojo darbą J. Šimkevičius kažkokiais stebuklais sugebėdavo suderinti su labai aktyvia visuomenine veikla. Visuose Vilniaus švietimo sambūriuose jis buvo mielai laukiamas, nes garsėjo sąmoju, mielu elgesiu ir gerais patarimais.

Nemažai J. Šimkevičiaus rašyta ir tuometiniame mokslo žinių sklaidos žurnale „Dziennik Wileński“. Iš tų publikacijų išskirtina apie garsų Vilniaus universiteto fizikos profesorių Steponą Stubelevičių (1762–1814), mirusį nuo džiuvos savo mokslinės karjeros viršūnėje [10]. Biografas savo aprašytąjį asmenį pergyveno ketveriais metais...

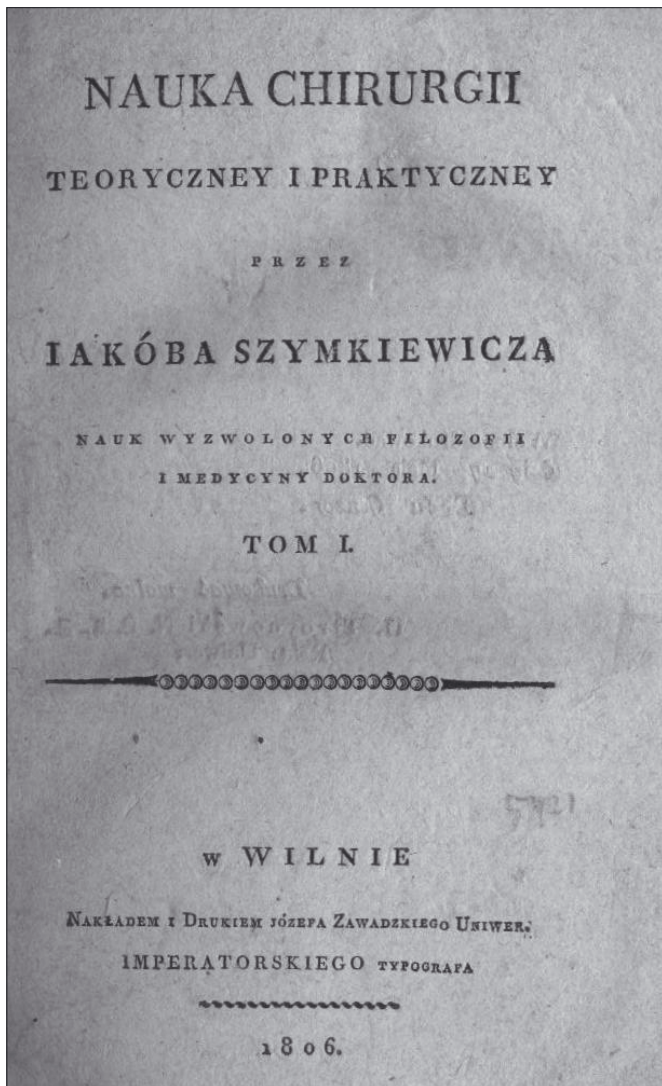
1817 m. J. Šimkevičiaus sveikata smarkiai pablogėjo; gydytojas sirgo plaučių džiova. Matyt, atsiliepė jaunystės nepriteklių metai. 1818 m. gegužę jis nusprendė palikti miestą, gal vildamasis, kad kaimo oras ir natūralus maistas gali kiek pagelbėti. Išvyko į savo nusipirktą dvarėlį Taukeliuose, netoli Daugailių. Čia vienvėję praleido paskutines savo gyvenimo dienas. J. Šimkevičius mirė 1818 m. lapkričio 6 d. būdamas vos 43 metų. Palaidotas, vykdamas jo valią, po beržais dvaro kapinaitėse.

Testamentu beveik visą savo uždirbtą nelengvu gydytojo triūsu nemažą turtą J. Šimkevičius paskyrė švietimo reikalams: amatų mokyklai Vilniuje steigti, muzikos mokyklai išlaikyti, nusenusiems Vilniaus muzikantams remti, valstiečių vaikams mokytis. Prisimindamas savo sunkią kelio į mokslo aukštumas pradžią, įsteigė ir 1500 auksinų „funduą“ trims stipendijoms universiteto jaunuoliams, kilusiems iš bajorų, miestiečių ir valstiečių [11]. Tuos pinigus jis išskirstė trims garbingiems patikėtiniams, nurodęs po 6–7 procentus palūkanų kasmet išdalyti studentams. Stipendijai susidarydavo visai nemenka apie 90 auksinų suma.

Net prabėgus pusantro šimto metų nuo J. Šimkevičiaus mirties, legenda apie gerąjį gydytoją Taukeliuose tebebuvo gyva, juk jis vietinių žmonių protėvius atleido nuo baudžios ir davė žemės...

TRUMPAI APIE MOKSLO VEIKALUS

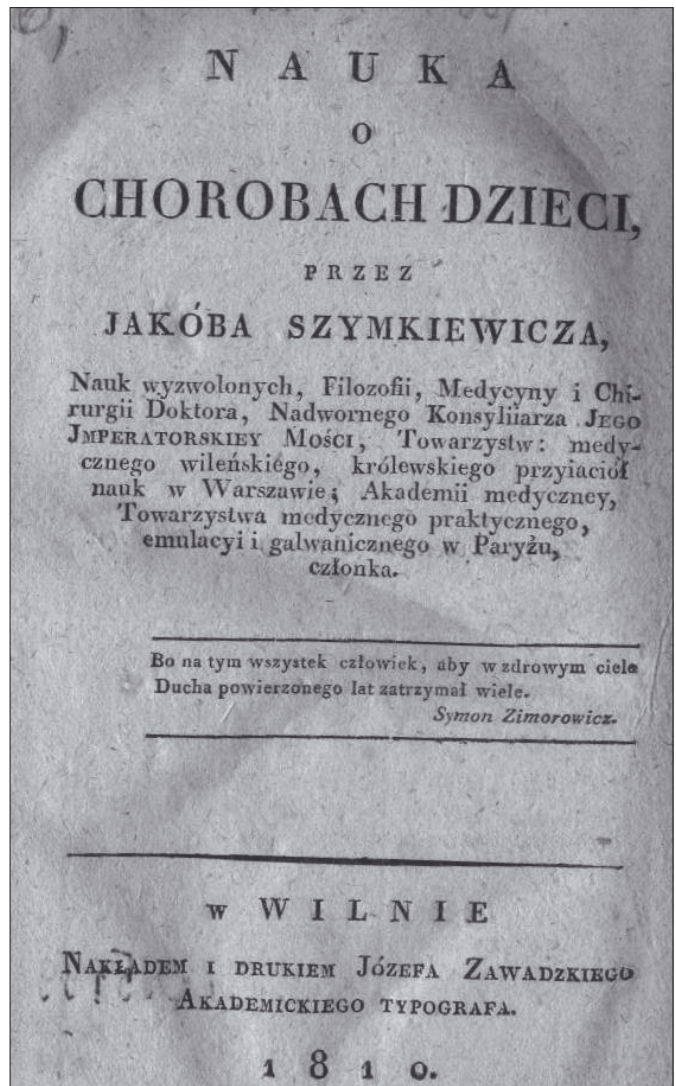
1806 m. J. Zavadzčio spaustuvėje buvo išleistas pirmasis Jokūbo Šimkevičiaus veikalas – dviejų dalių vadovėlis „Mokslas apie teorinę bei praktinę chirurgiją“ [12]. Įvade pateikta gana plati chirurgijos istorija. Pirmojoje dalyje aptariamas žaizdų gydymas ir smulkiai klasifikuojami įvairių

2 pav. Titulinis vadovėlio „Teorinė ir praktinė chirurgija“ (1806 m.) puslapis

priešasčių sukelti kūno audinių patinimai ir sukietėjimai. Iš tuomečių mokslo naujovių medikas čia aprašė naujus kaulų lūžių gydymo būdus, kūdikių įgimtų deformacijų diagnostiką ir gydymo taktiką. Remiamasi europine patirtimi, apibendrinta ypač vokiečių chirurgų darbuose. J. Šimkevičius taip pat aprašo tromboflebitą, venų ligų gydymo būdus, pateikia kompresinės terapijos metodus, netgi kažkiek artimus taikomiems dabartiniu metu. Antroji vadovėlio dalis skirta amputacijoms aprašyti. Vadovėlis dedikuotas grafiui Aleksandruui Chodkevičiui, Žemaičių seniūnui.

1810 m. gydytojas toje pačioje J. Zavadskio spaustuovėje publikavo kitą fundamentalų darbą – vadovėlį „Mokslas apie vaikų ligas“ [13]. Knygos įžangoje sakoma, kad veikalas parašytas iš dalies pagal užsienio autorių Rosensteino ir Plencko duomenis, taip pat pagal paties autoriaus medicininę patirtį ir pastebėjimus, sukauptus darbuojantis krašte ir užsienyje. Toliau labai vaizdžiai aprašoma ano meto pasibaisėtina motinos ir vaiko padėtis Lietuvos kaime, kai už mažiausią aplaidumą ar neklusnumą darbe dvaro prievaizdai mušdavo darbininkes, neišskirdami nėščiųjų ar maiti-

3 pav. Titulinis vadovėlio „Mokslas apie vaikų ligas“ (1810 m.) puslapis

nančių kūdikius. Joms nebūdavo leidžiama atsitraukti nuo darbo pamaitinti verkiančių alkanų kūdikių. Dėl sunkių buities sąlygų pusė vaikų mirdavo nesulaukę nė trejų metų. Vaikų sveikatai įtakos turėdavo ir nuolatinis tėvų girtuokliavimas kaimo ir pakelių smuklėse. Kalbėdamas apie Vilniaus vaikų našlaičių prieglaudą, vadovaujamą seserų vienuolių, autorius taria, kad našlaičius geriau globotų ne jos, o tam pasiryžusios moterys, turinčios ar netekusios savo vaikų. Jis rašo: „Palikime dvasininkams jų pašaukimą ir pareigas, religines apeigas, gerų papročių pavyzdžius, meilę ir norus mokyti bei padėti savo artimui, bet nesiduokime įkalbami, kad jie turėtų auginti vaikus nuo pat lopšio.“ Vadovėlio priede – įkliaja su kurčiųjų gestų abėcėlės piešiniais.

Šios abi J. Šimkevičiaus knygos, parašytos lenkų kalba, yra pirmieji modernios medicinos traktatai ne tik Lietuvoje, bet ir tuometėje Rusijos imperijoje. Todėl gydytojas pagrįstai laikomas kaulų lūžių, vaikų įgimtų deformacijų operacinio gydymo, ortodontologijos pradininku Rytų Europoje [14]. Imponuoja jo tekstų aštrus socialinis tonas, išreiškiantis Apšvietos epochos žmogaus poziciją.

VEIKLA MASONERIJOJE

Visuomeninė Jokūbo Šimkevičiaus veikla buvo pažymėta ryškiomis patriotinėmis nuostatomis. Gydytojas priklausė elitinei Vilniaus šviesuomenės masonų ložei „Uolusis lietuvis“, siekusiai liberalių pažiūrų ir švietimo sklaidos [15]. Šios ložės nariai tada buvo dailininkai Jonas Rustemas ir Jonas Damelis, klasikinės filologijos profesorius Ernestas Grodekas, filosofijos, medicinos ir chirurgijos mokslų daktaras profesorius Mikalojus Mianovskis, Vilniaus universiteto bibliotekininkas adjunktas Kazimieras Kontrimas, vaistininkas Jurgis Gutas, universiteto spaustuvininkas Juozapas Zavadskis, Vilniaus kapitulos kanauninkas Mykolas Dluskis ir daug kitų žinomų kultūros ir mokslo veikėjų [16].

Vis dėlto masonų veiklos formos, ypač mistifikuotos apeigos, jau nebeatitiko laiko dvasios. Todėl 1817 m. eilinėje „Uoliojo lietuvių“ ložės sueigoje Jokūbas Šimkevičius pasiūlė reformą, įtikindamas narius, kad visa veikla ir lėšos turėtų būti skiriamos savo krašto liaudies švietimo reikalams. Ir ložė turėtų priimti nariais visus to siekiančius gabius ir veiklius žmones, o ne vien turtingus. Daugumai narių su šiais siūlymais nesutikus, Jokūbas Šimkevičius su būreliu vienminčių įkūrė naują ložę „Reformuotas uolusis lietuvis“. Dabar sueigos iš esmės ėmė mažai kuo skirtis nuo mokslo draugijos susirinkimų. Pavyzdžiui, buvo svarstoma, kaip pašalinti iš Neries upės akmenis, trukdančius laivybai, kaip pakelti krašto žemės ūkio produktyvumą, įdiegti kai kuriuos naudingus išradimus ir kt. Tačiau daugiausia energijos, išmonės ir širdies Jokūbas Šimkevičius įdėjo į naujai steigiamą „Nenaudėlių“ (lenkiškai – „Szubrawcy“) draugiją, kurios pirmuoju prezidentu ir buvo išrinktas [17]. Draugijos nariai savaip išvertė masonų apeigyną, sukurdami kiek komišką jo išraišką.

„NENAUDĖLIŲ“ DRAUGIJOS VEIKLA

Vilniaus šmaikštuoliai šią draugiją įkūrė, kad paremtų satyrinį laikraštėlį „Grindinio žinios“ („Wiadomości Brukowe“) [18]. Jį 1816 metais pradėjo leisti Ignotas E. Lachnickis, šį darbą tęsė J.Šimkevičiaus bičiulis Vilniaus universiteto bibliotekininkas Kazimieras Kontrimas [19]. Leidinys, skleisdamas švietėjiškas idėjas ir išjuokdamas obskurantizmą, siekė kurti demokratiškesnę visuomenę. Draugijos kodeksas skelbė, kad spaudos žodžiu bus kovojama su pasenusiais papročiais, visuomenės socialiniais prietarais ir ydomis: girtavimu, azartiniais lošimais, pomėgiu bylinėtis, tamsuoliškumu, tuščiu didžiavimusi aristokratiška kilmė, besaikiu valdinių engimu, žeminimusi prieš galinguosius, šlėktišku turto švaistymu ir kt. [20]. Į draugiją susibūrė tie, kurie geba į gyvenimo negeroves pažvelgti su humoru, ironiškai, pašaipiai. Tačiau „Nenaudėlių“ kodeksas reikalavo siekti ir asmenybės moralinio tobulumo – kad kiekvienas draugijos narys kaip galėdamas gintųsi visuomenėje paplitusių ydų:

laikytųsi duoto žodžio, tuščiai nesibylintų, negirtuokliautų. Ir dar: nebūtų kortuotojas iš pinigų, o taip atsitikus per vieną parą atiduotų išloštus pinigus artimiausiai ligoninei išlaikyti. Kodeksas įpareigojo domėtis krašto istorija ir geografija, prumeruoti bent vieną politinį ar literatūrinį laikraštį, perskaityti nors vieną knygą per mėnesį, turėti savo bibliotekėlę. Kiekvienas „nenaudėlis“ turėjo parašyti nors kartą per 20 dienų kokią žinutę į draugijos laikraštį. Straipsniai būdavo garsiai skaitomi draugijos sueigose ir priimami spausdinti balsuojant. Straipsnis, gavęs mažiau negu pusę balsų, nebūdavo publikuojamas. Ypač negailestingai leidinyje buvo pašiepiami baudžios šalininkai [21].

„Nenaudėlių“ veikla buvo labai pozityvi. Valstiečių teisių gynimas, doros ir moralės ugdymas, tėvynės meilės mokymas, liaudies švietimas, baudžios jungo švelninimas, darbo ir mokslo pripažinimas visuomeninės vertės matu yra istorinis „Nenaudėlių“ draugijos nuopelnas. Į draugiją susibūrė išties tuometės krašto visuomenės žiedas. Nariai buvo žymūs Vilniaus universiteto profesoriai: chemikas ir medikas Andrius Sniadeckis, chirurgas Konstantinas Porcijanka, literatūros teoretikai Leonas Borovskis ir Pilypas Golsanskis, botanikai Stanislovas Bonifacas Jundzilas ir Jonas Frydrichas Volfgangas, matematikas Zakarijas Niemčevskis, taip pat rašytojai Jonas Chodzka-Boreika ir Ignas Chodzka, egiptologas Juozapas Senkovskis, poetai Ignotas Šidlovskis ir Antanas Goreckis; žinomi Vilniaus spaustuvininkai ir leidėjai Juozapas Zavadskis ir Antanas Marcinovskis, politikas ir rašytojas Mykolas Riomeris. Į „Nenaudėlių“ gretas įsijungė ir jaunesnė karta. Tai – būsimieji žymūs kultūros, visuomenės ir mokslo veikėjai Tomas Zanas, Mykolas Balinskis, Laurynas Putkameris, chemikas Ignotas Fonbergas, astronomas Vincentas Karčevskis. Draugijos veiklą palaikė Vilniaus universiteto kuratorius įtakingas kunigaikštis Adomas Jurgis Čartoryskis. Draugiją finansiškai rėmė Kazimieras Stravinskis, Trakų pavieto maršalka, turtingas žemvaldis – jam buvo suteiktas draugijos fundatoriaus titulas. Svarbi pareigybė draugijoje – sveikintojai. Jų būta pirmos ir antros eilės. Į pirmąsias pareigas išrinktas istorikas M. Balinskis. Priimant naujus narius sveikintojas eilėmis pašlovindavo stojančiojo nuopelnus – su humoru, draugiška pašaipia. Antrosios eilės sveikintojas J. Šidlovskis eilėmis prabildavo ypatingesnėmis progomis [22]. Draugija nebuvo uždara; narių išsakytos kalbos įvairiomis aktualiomis temomis buvo spausdinamos „Vilniaus savaitraštyje“ ir kituose periodiniuose leidiniuose. „Grindinio žinių“ redaktoriumi tapo Jonas Boguslavas Richteris.

Pagrindinis šubravyčių sueigų tikslas ir būdavo aptarti, kaip svarbiausius krašto įvykius ar opias visuomeninio gyvenimo problemas pateikti eiliniame „Grindinio žinių“ numeryje. Žinoma, juokingai, šmaikščiai, o kai kada – aštriai ir negailestingai. Tarkim, didelio atgarsio visuomenėje sulaukė aštuntajame numeryje išspausdintas straipsnelis apie

4 pav. Knygos „Veikalas apie girtuoklystę“ (1818 m.) titulinis puslapis su prielapio graviūra

„išrastą“ mašiną baudžiauninkams nuplakti. Laikraštyje taip pat buvo smagiai išjuokti magnetizavimo ir hipnozės eksperimentai, labai madingi tuomečiame Vilniuje. Kaip ir šiandienos laikraščių puslapiuose, žmonių patiklumas ir naivumas toks pat. Tik terminai sumodernėjo: mediumas tapo ekstrasensu, o magnetinis skystis – biolauku...

Iš provincijos naujienas pranešdavo ten gyvenantys nariai. Draugiją apskritai sudarė vadinamieji miestiečiai (lotyniškai – urbani) ir kaimiečiai (rustikani). Miestiečių negalėjo būti daugiau kaip 40, kaimiečių skaičius neribotas. Ryšius tarp draugijos branduolio ir provincijoje gyvenančių narių palaikydavo išrinktieji patronai. Štai dar kas įdomu: sueigose nenaudėliai vienas kitą vadindavo vardais, pasirinktais iš lietuvių mitologijos. Antai draugijos prezidentas J. Šimkevičius turėjo Perkūno pseudonimą, K. Kontrimas – Poklaus, J. Zavadskis – Žvaigždiklio, M. Balinskis – Aušlavio, L. Borovskis – Pergrubiaus, J. Chodzka-Boreika – Vaižganto, I. Chodzka – Viršaito, A. Sniadeckis, buvęs trečiasis prezidentas – Sotvaro. Norėta net išleisti lietuvių mitologijos studiją sukaupus daugiau medžiagos apie baltiškųjų die-

vybių vardus. Tad „nenaudėlių“ patriotizmas neabejotinai yra paveldėtas iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pilietiško nuostatų ir paremtas istorine atmintimi. Tačiau lietuvių tautos kilmingumo teorijos kūrėjas Ksaveras Bogušas tapo jų satyros objektu kaip patriotas naivuolis, kaip ir Dionizas Poška, entuziastingai sudarinėjantis savo Baublio rinkinius be mokslinio pagrindimo.

Draugijos sueigos, kaip ir masonų, turėdavo ritualą [23]. Posėdžių kambaryje ant stalo būdavo padėtos istorijos ir geografijos knygos, žemėlapiai ir indas su užrašu Aqua fontis (lotyniškai – šaltinio vanduo). Į kalbėtojų tribūną atremtos šluota ir ližė. Tai ženklai, bylojantys apie draugijos siekius: švarinti visuomenę ir teikti jai dvasinio peno. Ant ližės užrašytas romėnų posakis „Tacere qui nescit, nescit loqui“ („Kas nemoka tylėti, nemoka ir kalbėti“). Įsivadrius diskusijai, tvarkos sergėtojas, pakeldamas ližę į viršų, apmąstydavo aistras. Ližė – kartu ir „nenaudėlių“ miklumo, surenkant žinias, simbolis. Čia – užuomina į senovinius tikėjimus, kad burtininkai geba skristi pasibalnoję ližę. Prie pasitarimų stalo draugijos nariai susėdavo apsigaubę gal-

vas, tik kalbantieji iš tribūnos atsismaukdavo gobtuvą. Visas sueigos ceremonias primindavo masonų ložės apeigas, tačiau dabar masoniškoji simbolika buvo išversta kitaip, pabrėžiant jos kuriozinę pusę.

„Šubravcų“ draugija, kartu ir jų laikraštis „Grindinio žinios“ 1822 metais caro valdžios buvo uždaryti (spėta išleisti 287 numerius), pradėjus varžyti visas liberalizmo apraiškas. Žinoma, buvo suvokta, kad draugijos veikla puoselėjamos nuostatos yra pavojingos valdžiai. Šiandien skaitant „Grindinio žinias“ sunku ir atrinkti, kam konkrečiai skirtas straipsnelių kritikos smaigalys. Ir kalambūrai, pamfletai, užuominos jau nebesuprantami, nebejuokina... Žinoma, istorija aktuali tiek, kiek ji reflektuoja dabartį. Tad iš „šubravciškų“ nuostatų verta pasitelkti būdą su praeitimi atsiveikinti juokiantis, negeroves įveikiant šmaikštumu ir proto žaisme...

Spalvingi „Nenaudėlių“ charakteriai ilgai išliko vilniečių atmintyje, tapo literatūriniais anekdotais. Štai kaip J. Šimkevičius ir A. Sniadeckis pamokė medicininės išminties barzdaskutį Marianskį [24]. Šis kartu buvo ir felčeris, ligonių slaugytojas. Girdavosi visiems, kad su garsiais Vilniaus gydytojais susišnekąs lotyniškai ir apskritai esąs jų mokinyš. Kartą skusdamas barzdą J. Šimkevičiui paklausė jo nuomonės apie vieno iš slaugomųjų ligą. Gydytojas atsakė: „Joks mokslas nepagelbės, kai prigimtis nebeklauso. Kaip medicinos tėvas Hipokratas yra pasakęs: „Neminem captivabimus nisi jure victum“ („Nieko neuždarysime į kalėjimą be teismo“, – pirmieji XV a. bajorų privilegijos žodžiai). Marianskis, nors lotyniškai nieko nesuprato, kuo stropiausiai viską užsirašė. Išmokęs šiuos žodžius atmintinai, progai pasitaikius, pažėrė šią išmintį A.Sniadeckiui. Nusišypsojęs profesorius tarė: „Kodėl ponas J. Šimkevičius nepasakė, ką toliau kalbėjo Hipokratas? „Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur“ („Taika stato, nesantaika griaua“). Tai reiškia, kad sunkiam ligoniui ant sprando reikia dėti trauklapį!“ Greitai visam Vilniui buvo paskelbta, kad A. Sniadeckis – pats didžiausias medicinos išminčius, o J. Šimkevičius turi tik pusę daktariškų žinių...

BLAIVYBĖS PROPAGAVIMAS

Tęsdamas „Nenaudėlių“ pradėtą plačią blaivybės skatinimo propagandą, J.Šimkevičius parašė specialų darbą apie svaigalų (alkoholio, tabako, narkotikų ir kitų) vartojimą. Tai – 1818 m. pasirodęs „Veikalas apie girtuoklystę“ [25]. Ši išsami 355 puslapių studija turėjo didelę šviečiamąją ir socialinę reikšmę. Knygoje girtavimo problema apibūdinama ne tik medicinos, bet ir kitais požiūriais – socialiniu, ekonominiu, istoriniu, moraliniu, pedagoginiu, net nacionaliniu. Ją sudaro devyni skyriai, aprašantys svaiginimosi istoriją, gėralų kilmę, jų rūšis ir falsifikavimą, girtavimo sukeliamas ligas, kitas pasekmes, alkoholio vartojimą priklausomai nuo krašto klimato ir socialinės padėties, priklausomą

sumybę nuo alkoholio ir būdus gydytis nuo jos. Knygos prielapį puošia graviūra, vaizduojanti Minervą, išminties dievaitę, ir antikos laikų gydytoją Eskulapą, vejančius šalin Bachą ir jo garbintojus.

Dėl krašte išplitusio girtavimo autorius pirmiausia kaltina valdančiuosius luomus, ypač dvarininkus, kuriems priklauso baudžiauninkai. Šie žemių savininkai didžiausias pajamas gauna iš smuklių, todėl turi jų visur pristeigę daugybę. Visuose miestuose, miesteliuose, palivarkuose pilna bravorų, kuriuose ištisus metus varoma degtinė. Ji šinkuojama smuklėse arba pardavinėjama tiesiogiai. Tos smuklės išnuomojamos, o nuomininkai visokiais būdais stengiasi iš nelaimingų žmonių ydos gauti kuo daugiau pajamų, kad atskaičius nuompinigių liktų daugiau pelno. Tad dvarininkų ir smuklininkų pastangomis kiekvieną Lietuvos kaimiečio gyvenimo žingsnį lydi degtinė: gimsta kūdikis – jį apstoja giminės ir kaimynai su degtinės stiklu rankose. Kai vaikas paauga, mato tėvus ir kaimynus kasdieną geriančius. Vestuvės kaime – vėl marios degtinės. Kas sekmadienį po pamaldų linksminamasi degtine. Miršta žmogus – degtinė prie jo karsto guodžia artimuosius. Autorius šį baudžiauninko gyvenimo kelio apibūdinimą baigia tokia išvada: „Žodžiu, žmogų, gimusį iš motinos iščių, iki pat kapo lydi degtinė.“ Ir dar J. Šimkevičius pabrėžia, kad valdančiųjų sluoksnių girtavimas didina žiaurumus, dėl kurių labiausiai kenčia pavaldiniai.

Kai J. Šimkevičius rašė savo knygą, dar nebuvo iš tautos atminties išblėęs skausmingi XVIII a. pabaigos įvykiai – trečiasis Abiejų Tautų valstybės padalijimas, nesėkmingas T. Kosciuškos sukilimas ir kt. Daug kas svarstė, kodėl žlugo kadaise buvusi tokia galinga Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Knygos autorius nurodo vieną iš priežasčių: „Degtinė, pasitelkusi į pagalbą blogą buitį ir skurdą, kadaise stiprius, drąsius ir sveikus lietuvius padarė silpnus, nestiprius, nesveikus ir neilgaamžius.“ Šis teiginys labai artimas Simono Daukanto pažiūroms.

Knygoje daug vietos skiriama ekonominei girtavimo žalai aprašyti. Nurodoma, kad turtingieji, pirkdami užsieninius gėrimus, skurdina kraštą, menkina jo ekonomiką. Krašte gaminamai degtinei reikia daug javų, kurie labai praverstų geresnei žmonių mitybai. O kiek sunaikinama miško degtinės varyklose?

J. Šimkevičiui, kaip medikui, žinoma, rūpėjo ir įvairių kitų svaigalų poveikis sveikatai. Be degtinės, jis knygoje apibūdino taip pat opiumą, tabaką, kavą, arbatą, įvairių augalų ekstraktus, kuriuos vartoja kai kurios pasaulio tautos, taip pat alų, vyną, likerį. Tačiau iš jų visų kenksmingiausia esanti degtinė. Pasak autoriaus, ypač ji kenksminga „asmenims, dirbantiems kūrybinį darbą... visų luomų ir padėčių moterims, taip pat visiems, kurie dar neturi 40 metų“. Degtinė veikia neigiamai daugelį žmogaus kūno funkcijų, ji sukelia nervų sutrikimus, įvairius uždegimus, karštligę.

Autorius knygoje pateikia statistikos duomenų, rodančių, jog girtavimas trumpina žmogaus amžių. Degtinė sukelia haliucinacijas, padaro girtuoklius pajuokos objektu, atveda iki savižudybės. Ir visiškai neteisinga nuomonė, kad degtinė gali būti vaistas. Knygoje net kelis kartus įspėjama negydyti ja ligonių. Antai 1807 m. Lietuvoje siautė karštligės epidemija. Viename kaimelyje iš 43 ligonių mirė 19 – tie, kurie buvo girdomi degtine. Kategoriškai turi būti draudžiama gimdyvėms duoti „trojankos“ – degtinės su sviestu, medumi, pipirais ir imbieru.

Šį J. Šimkevičiaus veikalą apie girtuoklystę reikėtų laikyti XIX a. viduryje kilusio blaivybės sąjūdžio pirmtaku. Labai tikėtina, kad vienas žymiausių to sąjūdžio organizatorių Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius galėjo būti skaitęs šią knygą. Kadangi lietuvių tautos istorijoje blaivybės judėjimas reikšmingas įvairiais aspektais, aiškinantis šio visuomeninio sąjūdžio ištakas būtina prisiminti ir J.Šimkevičiaus indėlį.

IŠVADOS

J.Šimkevičiaus gyvenimas ir veikla ir šiandien gali būti darbštumo, kūrybingumo, meilės savo tautai ir kraštui pavyzdys. Jo veikla išreiškė tuometės krašto šviesuomenės lūkesčius ir viltis, o mokslo sferose atspindėjo Vilniaus universitete išaugintų intelektualinių pajėgų efektyvią raišką.

Jokūbas Šimkevičius – kaulų lūžių chirurginio gydymo, vaikų chirurgijos, ortodontologijos, blaivybės sąjūdžio pradininkas tiek mūsų krašte, tiek tuometėje Rusijos imperijoje. Jo daugialypė mokslinė ir visuomeninė veikla tikrai nusipelno išsamaus tyrinėjimo, o atminimas – gražaus įamžinimo.

LITERATŪRA

1. Galkutė G. Gydytojas iš Žemaitijos (J.Šimkevičius). Mokslas ir gyvenimas. 1968. Nr.9, 23–24.
2. Prialgauskaitė E. XVIII–XIX a. Lietuvos stomatologijos literatūriniai šaltiniai. Kauno valstybinio medicinos instituto darbai. 1961. T. 10, 189–199.
3. Piročkinas A. Iš blaivybės istorijos Lietuvoje. Mokslas ir gyvenimas. 1985. Nr. 9. 34–35.
4. Ostrowska T. Pierwszy polski traktat o pijaństwie z 1818 r. Warszawa: Zarz.Gł. Społ. Komitetu Przeciwalkohol., 1987. 15.
5. Bieliński J. Szubrawcy w Wilnie (1817–1822). Wilno: Korwin, 1910. 242.
6. Русский биографический словарь. Спб. 1911. Т. 23. 31–34.
7. Bieliński J. Uniwersytet Wilenski (1579–1831). Krakow: Druk W.L.Anczyca i spolki, 1900. T.3.
8. Zahorski W. Zarys dziejów Cesarskiego towarzystwa lekarskiego w Wilnie (1805–1897). Warszawa, 1898.
9. Vilniaus medicinos draugija – 200. Societas Medica Vilnensis (parengė D.Triponienė). Vilnius, 2005. 51.
10. Szymkiewicz J. O życiu i pismach Stefana Stubielewicza, profesora w Uniwersytecie Imper. Wileńskim. Dziennik Wileński. 1815. T. 2, Nr. 7. 54–67.
11. Bieliński J. Uniwersytet Wilenski (1579–1831). Krakow: Druk W.L.Anczyca i spółki, 1899. T.1. 390.
12. Szymkiewicz J. Nauka chirurgii teoretycznej i praktycznej. Wilno: Józef Zawadzki. 1806. I, II. 561.
13. Szymkiewicz J. Nauka o chorobach dzieci. Wilno: Józef Zawadzki. 1810. 423.
14. Гирдзияускас В., Бизюлявичюс С. Роль Вильнюсского медицинского общества в развитии медицинской науки в Литве. Из истории медицины. Рига, 1958. Т.2. 231–141.
15. Merkys V. Uolulis lietuvis (Apie masonų ložę). Mokslas ir gyvenimas. 1969. Nr.10. 31–34.
16. Malachowski-Lempicki S. Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1776–1822). Dzieje i materiały. Wilno, 1930. 212.
18. Galkutė G. „Nenaudėlių“ draugijos prezidentas. Kultūros barai. 1970. Nr.1. 62–64.
19. Griška A. „Nenaudėlių“ draugija. Mokslas ir gyvenimas. 1971. Nr.4. 28–30.
20. Skwarczyński Z. Kazimierz Kontrym. Towarzystwo Szubrawców: dwa studia. Łódź, Wrocław. 1961. 226.
21. Kodeks Towarzystwa Szubrawców. Mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka. Retų spaudinių skyrius. 12–230.
22. Cybulski R. Towarzystwo Szubrawców. Mowią wieki. 1960. Nr. 5. 27–29.
23. Vilniaus Šubravcų draugijos narių satyriniai eilėraščiai, eiliuotos pralbos, jų slapyvardės ir daina Sotvaro garbei. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka. Retų spaudinių skyrius. F 9–3122.
24. Nieć G. Jakub Szymkiewicz „Szlachcic na łopacie, satyryczny reporter „Wiadomości Brukowych“. Kraków: Collegium Columbinum. 2006. 276.
25. Kaleta R. Sensacje z dawnych lat. Wrocław: Ossolineum. 1974. 503.
26. Szymkiewicz J. Dzieło o pijaństwie. Wilno: Druk Piarów, 1818. 438.